

Pròleg

Les dedicatòries de Jesús Moncada: com un pont sobre l'Ebre

Com tothom ja sap, una pràctica ben habitual que posa en contacte els escriptors amb els seus lectors consisteix en el fet que els segons ens atensem a la figura civil dels nostres escriptors predilectes per demanar-los l'amabilitat de dedicar-nos algun dels seus llibres. Així ho vam fer molts de nosaltres amb Jesús Moncada, el qual, com la immensa majoria dels seus companys d'ofici, estava prou avesat a l'hàbit esmentat.

En el seu cas concret, però, l'escena es configurava de la manera següent: el lector o lectora li proposava que li dediqués algun dels seus llibres; d'immediat Moncada observava amb discreció el o la sol·licitant; tot seguit es treia un o dos o tres llapis de colors de la butxaca, agafava el llibre mentre esbrinava el nom del propietari o propietària i, en un tres i no res, hi estampava un dibuix acompanyat d'un breu text com els cada lector o lectora podrà veure si es deixa temptar per la curiositat de fullejar el llibre que té entre les mans.

L'escena, insòlita en el cas d'un escriptor, es desenvolupava amb rapidesa i naturalitat. Perquè, ben mirat, per a Jesús Moncada fer un dibuix —amb dos o més colors— va ser una activitat que el va acompanyar una bona part de la seva vida. En efecte, ja des de ben petit a Moncada li agradava tant pintar com escriure. De fet, als deu anys va escriure una novel·leta que era un plagiat de Cinc setmanes en globus de Jules Verne. A més, en enllestir-la, en va fer una autoedició de butxaca amb il·lustracions de la seva collita. I la cosa no va acabar aquí, perquè el joveníssim Moncada anava amunt i avall de l'antiga Mequinensa amb uns blocs on feia dibuixos tot sovint.

Després van passar els anys, va anar a Saragossa a estudiar per mestre, va tornar al poble a exercir breument la professió, també va complir amb el servei militar aleshores obligatori i, finalment, es va traslladar a Barcelona, on es va instal·lar amb els pinzells i la màquina d'escriure treballant a tot estrop.

Aleshores Moncada pensava trobar feina en un projecte editorial guiat per Edmon Vallès —un mequinensà que més tard va fer la Història gràfica de Catalunya— que vivia a Barcelona i que anava de tant en tant a la vila de Mequinensa. Va ser ell qui va aconsellar a Moncada que, si volia pintar o escriure, havia d'anar a viure a Barcelona.

Però el projecte no va anar bé; de manera que va ser un altre mequinensà, el pintor Santiago Estruga, qui li va donar feina al seu estudi. Allí, al matí tots dos feien pintura comercial —quadres amb força aigua, molts arbres, algun núvol, masies i alguna vaca—; pintures que la gent comprava per posar-les sobre el tresillo del menjador i que a ells els permetien anar malvivint.

La tècnica, que va aprendre d'Estruga, era molt senzilla: esbossaven els quadres en sèrie en pintura acrílica, que s'assecava de seguida, i els acabaven a l'oli amb quatre cops d'efecte. En canvi, la resta del dia pintaven seguint els propis interessos estètics. Del primer tipus de quadres, en podia arribar a pintar fins a sis cada dia; segons les necessitats de supervivència i la demanda.

També en aquells anys Moncada estudiava gravat a l'Escola d'Arts del Llibre. I va ser llavors, al cap d'un any de viure sota aquells esquemes, que Edmon Vallès li va comentar que a l'editorial Montaner y Simón necessitaven un mestre per col·laborar en la traducció d'una enciclopèdia. Així que Moncada s'hi va presentar i va conèixer Pere Calders, el gerent de producció d'aquella editorial.

Aleshores, a través de Vallès, Calders es va fer sabedor de la vocació literària de Moncada i l'ànim a escriure; tasca que aquest només podia realitzar al vespre en plegar de l'editorial. I així és com el nostre escriptor treballava a l'editorial i dedicava vespres i caps de setmana a pintar i escriure. Moncada patia l'etern problema de l'escriptor i l'artista en general: guanyar-se la vida i alhora disposar de temps suficient per no veure's limitat a ser escriptor i pintor de diumenge.

De primer moment, li va semblar que la pintura li podria donar la independència econòmica per deslliurar-se de l'esterilitzadora jornada laboral; de manera que podria repartir les hores entre el cavallet de pintor i la màquina d'escriure. Però la realitat era que en aquella època, cap a 1970, Moncada treballava al matí a l'editorial, anava corrents a dinar i a l'estudi de Gràcia, on vivia enmig d'un amuntegament de llibres, quadres i carpetes amb dibuixos, posava

música i pintava fins al vespre. Cap a les vuit, quan ja estava tip de pinzells, anava a classe d'anglès. I, és clar, a hores perdudes, també escrivia.

Animat per Calders i Solé i Vidal, va anar abocant progressivament més i més hores a l'escriptura, fins al punt que, esperonat per tots dos, es va presentar al premi Burgués el 1969 amb *Joc de caps* —que no li van premiar— i també el 1970 amb *La lluna, la pruna*, que va guanyar aquella edició. Tot seguit, el 1971 es va presentar i va obtenir el Joan Santamaria de narrativa amb *Històries de la mà esquerra*.

Ja més endavant, el 1980 va presentar el conjunt titulat *Narracions de l'Ebre* al premi Jacme March, i de nou va tornar a guanyar. En aquesta ocasió, la cosa va anar de la següent manera: Soler i Vidal, ja jubilat, no parava d'insistir-li perquè es presentés a l'esmentat premi, i mentre Moncada anava muntant una exposició que tenia passats uns dies a Mataró, també va escollir unes narracions enllestides feia poc i, sense pensar-s'hi més, les va enviar al premi.

Però el fet evident era que aquesta manera de viure —una carambola a tres bandes: treballar per sobreviure, escriure i pintar— resultava insostenible. A aquesta situació, s'hi va afegir la mort del pare amb les circumstàncies familiars que se'n van derivar; de manera que tot plegat va fer que Moncada decidís deixar de banda la pintura i s'anés concentrant cada vegada més en la creació literària.

En cap cas no podem pensar que aquesta fos una decisió senzilla ni fàcil de prendre, ja que entre 1966 i 1980 Moncada havia anat consolidant una obra gràfica que ja tenia un corpus i una personalitat. De fet, durant aquells anys havia fet diverses exposicions pel territori català i el seu nom era tingut en compte per la crítica del moment. Se li anaven buscant les influències —l'expressionisme alemany, el surrealisme, De Chirico—, s'anava teoritzant al voltant de la seva obra gràfica, se li trobava un lloc en el panorama de la pintura catalana.

Però per a Moncada tot allò era una etapa acabada i tancada en un temps ja passat; de la mateixa manera que l'antiga Mequinensa era una vila atrapada i enfonsada en les aigües dels pantans de Mequinensa i Riba-roja. Convençut de la seva decisió d'abandonar els pinzells, a partir d'aleshores, cap a 1982, Moncada abocaria tota la seva faceta de pintor en les dedicatòries dels seus llibres. En aquells moments va decidir no pintar més quadres i va resoldre que, si alguna vegada tornava a agafar els pinzells, seria ben bé per distreu-

re's. Així, doncs, a partir de la publicació d'Històries de la mà esquerra, es va abocar de ple a escriure un cop acabada la jornada laboral.

Explicats fins aquí els motius i les circumstàncies que van portar Moncada a l'espai de la pintura i al de la literatura, convé centrar-se en els dibuixos recollits en el llibre que tenim a les mans. En uns casos es tracta de dibuixos amb què l'escriptor dedicava alguna de les seves obres, en altres es tracta de targetons adreçats a gent del seu entorn. Siguin del caire que siguin, tenen en comú el fet de trobar-se a mig camí entre tots dos espais artístics, la pintura i la literatura.

Diríem que, més enllà de la llicència artística que suposen aquestes il·lustracions, totes contenen en major o menor grau els següents valors: primerament, mostren el tarannà de Moncada, així com la seva manera de comprendre el món; segonament, suposen una continuïtat amb el seu discurs literari; en tercer lloc, són un acompanyament vital per a la persona a qui van dirigides.

Primer: igual que en nombrosos fragments de les narracions, en aquests dibuixos també es veu reflectida la personalitat de Moncada, és a dir, la seva manera tan humana i senzilla de ser; la seva capacitat d'assumir el dolor i les alegries dels altres; la presa de consciència del valor que tenen les persones que ens envolten, de formar part d'un temps, un lloc i una col·lectivitat; la possibilitat de reinventar i reinventar-se a través del somni. En aquest sentit, vegeu el dibuix núm. 21, on Nelson, el cocodril de l'Ebre, davant una forta angoixa existencial, opta per un somni reparador. En l'àmbit literari, citem, a tall d'exemple, un fragment de "L'ull esquerre de Tomàs d'Atura", dins Històries de la mà esquerra, on Cristòfol de Tastaboires s'adreça a la seva mula Adolorida:

—Mira-te'ls, Adolorida... Porten les butxaques plenes d'il·lusions cobertes de teranyines, d'esperances secretes, de records, de fe, de pols i de cendres. El fàstic, però, és el que més abunda. I la por. En aquesta hora el coix coixeja més, el guerxo encara no hi veu ni de l'ull bo. ¿Veus aquell que surt ara del perxis pel cantó del cafè de Bartomeu? Mira-te'l bé; està esverat. Potser ha tingut un somni massa feliç i, ara, de matinada, es troba sense remei encarat de nou a les seves amargors. No ha sabut pair el somni, i és que fins i tot per somiar se n'ha de saber. No cridarà, no; no farà res, pobre caloi! Ningú no li ha dit que sí, que hi ha alguna cosa a fer... Li ho haurem de dir tu i jo, Adolorida... Mira-te'l com se'n va, amb l'espina partida, cap a la seva mort quotidiana...

És clar que en la manera de comprendre el món segons Moncada, allò que millor hi encaixa, allò que millor defineix les seves històries és la tragicomè-

dia; és a dir, mostrar sense embuts el joc bigarrat entre plaer i sofriment, entre bellesa i decadència, entre esperança i derrota; tot plegat sintetitzat i col·locat en el centre de les narracions.

Aquest és també el regust que tenen les dedicatòries, tant les fetes amb la caricatura del mateix Moncada, com les dels tres animalons que actuen com a àlter ego de l'escriptor —el cocodril titular de l'Ebre Nelson, el Menjapedres de color verd i la xuta Cassandra—, com les realitzades a partir de caricatures de personatges literaris moncadians —llaüters, minaires, capellans, monges, militars, tricornis, beates...— que semblen escapats de contes o novel·les; tots amb un toc fellinià. Són dibuixos on la ironia actua com a contrapunt a les veritats absolutes instaurades en el context social pels qui ostenten el poder.

Igualment, el to còmic o l'exageració són elements d'estil que tant podem reconèixer en les narracions com en les dedicatòries. El dibuix núm. 31, referit a l'arribada de l'euro, n'és un bon exemple. Com també ho és el dibuix número 24, on la declaració de la renda és comparada a una novel·la de terror. O bé el núm. 147, on Moncada magnifica el fet que la cap de premsa d'Edicions de la Magrana li planifica un seguit de presentacions dels llibres.

De la mateixa manera, a la narració "A l'Hèctor el que és de l'Hèctor", dins Històries de la mà esquerra, l'alcalde ironitza sobre el fet que l'arribada d'una nova majordona hagi provocat moltes i sorprenents mostres de religiositat entre els homes de la vila:

És del domini públic que enviava anònims amenaçadors al rector que vam tenir fa dos anys i cartes d'amor d'allò més apassionades a la seva majordona; tanmateix, no siguem hipòcrites: ¿qui no va somiar més d'una vegada aquell bé de Déu, aquella floreta ufanosa i grassona, aquella espurna que tallava l'alè? Expliqueu-me, si no, per què a tots els calaveres d'aquesta vila descreguda, on l'aigua beneïta es torna rància a les piles de l'església i s'hi crien cullerots, els va agafar aquella febrada de misses, rosaris, processons i novenes, fins al punt que l'oncle Josep de Rius, als seus setanta-cinc anys i anarquista de tota la vida, va escriure al bisbe a veure si li donava plaça de capellà.

Com hem anat veient a través dels darrers paràgrafs, la continuïtat entre les narracions i els dibuixos de Moncada és innegable. I no només entre l'obra literària i els dibuixos de targetons o dedicatòries, sinó també entre aquella i l'obra gràfica de l'escriptor; és a dir, gravats, olis o aquarel·les de la seva època de pintor. I això és així perquè Moncada utilitza una o altra manifestació

artística per explorar la condició humana i la vida de l'antiga Mequinensa, la seva identitat, la història col·lectiva que hi traspua.

Els protagonistes de totes tres formes expressives són, en essència, els mateixos i representen grups o classes socials, o diferents col·lectius, o bé criatures vinculades al món del riu, o a la mineria, o en un sentit o altre a la vila de Mequinensa. En les narracions i novel·les respiren personatges que Moncada recupera per a les dedicatòries, on molts d'ells senyoregen d'una manera aïllada i prominent. Tot i així, el veritable protagonista d'aquestes caricatures no és tant un o altre personatge moncadià, sinó la persona a qui va adreçat el dibuix. Quan es mira el seu interlocutor o interlocutora, hi busca i hi identifica l'home o la dona que, com ell mateix i com els seus personatges, no té cap més remei que fer front a la seva —nostra— crua realitat. Tots plegats estem abocats a viure situacions enrevessades, a voltes ridícules, o bé fantasioses, altres tràgiques, per moments divertidíssimes, o bé d'una innocència esgarrifosa, o tal volta malicioses.

El dibuix amb què Moncada ens obsequia amb cada targetó o dedicatòria és un regal. I també vol ser una companyia, com un copet a l'espatlla, una mà que tensa l'altra, una mirada de complicitat; sense cap més finalitat que l'aproximació i el diàleg amb l'altre, tot fent-li sentir la seva singularitat, la grandesa de la seva senzilla presència malgrat el pas fugaç per l'escenari de la vida. Així ho podem constatar en el dibuix núm. 142, una dedicatòria de Camí de sirga adreçada als mequinensans Santiago Arbiol i Montse Oliver, on Moncada fa una al·lusió al tràngol que va representar la desaparició del poble per a tots els vilatans.

Amb cada dibuix, Moncada no desaprofita l'ocasió de fer l'ullet al seu interlocutor o interlocutora, de buscar-hi complicitats, de crear-hi vincles, per no renunciar al concepte d'àgora com a espai de trobada i conversa, ni a la condició física i mental de sentir-se i sentir-nos tremendament humans. D'alguna manera, aquestes caricatures i dedicatòries m'han semblat una abraçada que l'escriptor feia a cadascun dels destinataris.

Com un pont sobre el soroll de la vida quotidiana, així mateix sento el conjunt de l'obra de Moncada. I com si ell mateix hagués resolt creuar el pont per sobre el riu de la vida en dues direccions, la pictòrica i la literària; dirigit a voltes per un pinzell, a voltes per una ploma.

Maria-Pau CORNADÓ
Montblanc, agost de 2011

Notes introductòries

Tot i que durant la dècada dels setanta i dels vuitanta Jesús Moncada dugué a terme exposicions tant individuals com col·lectives, la majoria dels seus incondicionals lectors i lectores no van descobrir-ne la faceta pictòrica fins després de la mort de l'escriptor, arran de les exposicions realitzades a Mequinensa (2005), Tarragona (2005), Lleida (2006, 2009), Fraga (2006), Barbastre (2007) i Catalunya (2007). Actualment, bona part de l'obra plàstica pot visitar-se al Museu d'Història de Mequinensa, que compta amb un espai dedicat al seu fill predilecte.

Però, tal com ens recorda Maria-Pau Cornadó en el pròleg, Jesús Moncada també utilitzava el dibuix en la vida quotidiana, ja que hi recorria tant a l'hora de dedicar els llibres que regalava i els de les persones que li ho demanaven, com a l'hora de comunicar-se amb la família i amigats. En aquest darrer cas, Moncada feia un dibuix en comptes d'escriure una postal o nota. Així, doncs, com es reflecteix en aquestes pàgines, onomàstiques, aniversaris o qualsevol dels esdeveniments quotidians significatius per al propi autor o per a l'interlocutor o interlocutora donaven peu a un d'aquests dibuixos i caricatures.

Arran de la seva mort, Emili Teixidó demanava des de la tribuna del diari amb què col·laborava habitualment la publicació d'un llibre que recollís una mostra d'aquests interessants dibuixos plens d'humor i ironia.

Tot recollint el guant llençat per Emili Teixidó, Dibuixos i caricatures de Jesús Moncada pretèn donar a conèixer aquest ús més íntim i personal del dibuix, que fins ara ha estat un aspecte pràcticament desconegut, ja que només se n'ha pogut veure un petit tast acompanyant algunes de les exposicions de pintura, al monogràfic de la revista Urc dedicada a l'escriptor o al web <www.jesusmoncada.cat>.

Des del primer moment, el meu projecte va ser acollit amb entusiasme per Rosa Mari Moncada, la germana de l'autor, sense la col·laboració de la qual difícilment s'hagués pogut tirar endavant, ja que ha estat ella qui m'ha facilitat part dels dibuixos, així com poder contactar amb les persones de l'entorn de l'autor que jo no coneixia.

Hi han participat una setantena d'amics i familiars als quals vull agrair des d'aquestes pàgines que hagin accedit a deixar reproduir els seus dibuixos i que, a més, hagin confiat en la meua elecció, perquè la quantitat de dibuixos rebuts depassava amb escreix els 150 previstos al projecte.

He agrupat els dibuixos en quatre blocs: "Dibuixos i caricatures", "Personatges literaris", "Objectes" i "Calaix de sastre", i he seguit un criteri cronològic a l'hora d'ordenar-los dins de cada apartat o subapartat, cosa que ens permet veure'n l'evolució.

He volgut començar l'apartat "Dibuixos i caricatures" amb algunes autocaricatures, on ell es dibuixà amb elements que li eren característics, com la vermellor de les galtes, la bufanda i gorra que solia dur a l'hivern o la pipa que veiem que desapareix tan bon punt va deixar de fumar.

Les autocaricatures van seguides del que he anomenat els àlter ego de Moncada perquè, tant el cocodril —que als primers dibuixos ens és presentat com el cocodril titular del Segre i a partir de la primera novel·la passa a anomenar-se Nelson, igual que el patró de llaüt més representatiu de Camí de sirga—, com el Menjapedres de color verd o la xuta Cassandra la majoria de les vegades actuen i parlen en nom d'ell.

Als apartats "Personatges literaris" i "Objectes" queda palès com, arran de la publicació de cadascuna de les obres literàries, Moncada anava incorporant nous personatges i objectes —taüt, trabuc...— a les dedicatòries. Uns cops són personatges que representen algun ofici o grup social, però en altres casos són caricatures de personatges concrets amb nom i cognoms com és el cas de Tomàs d'Atura o Mallol Foncalda.

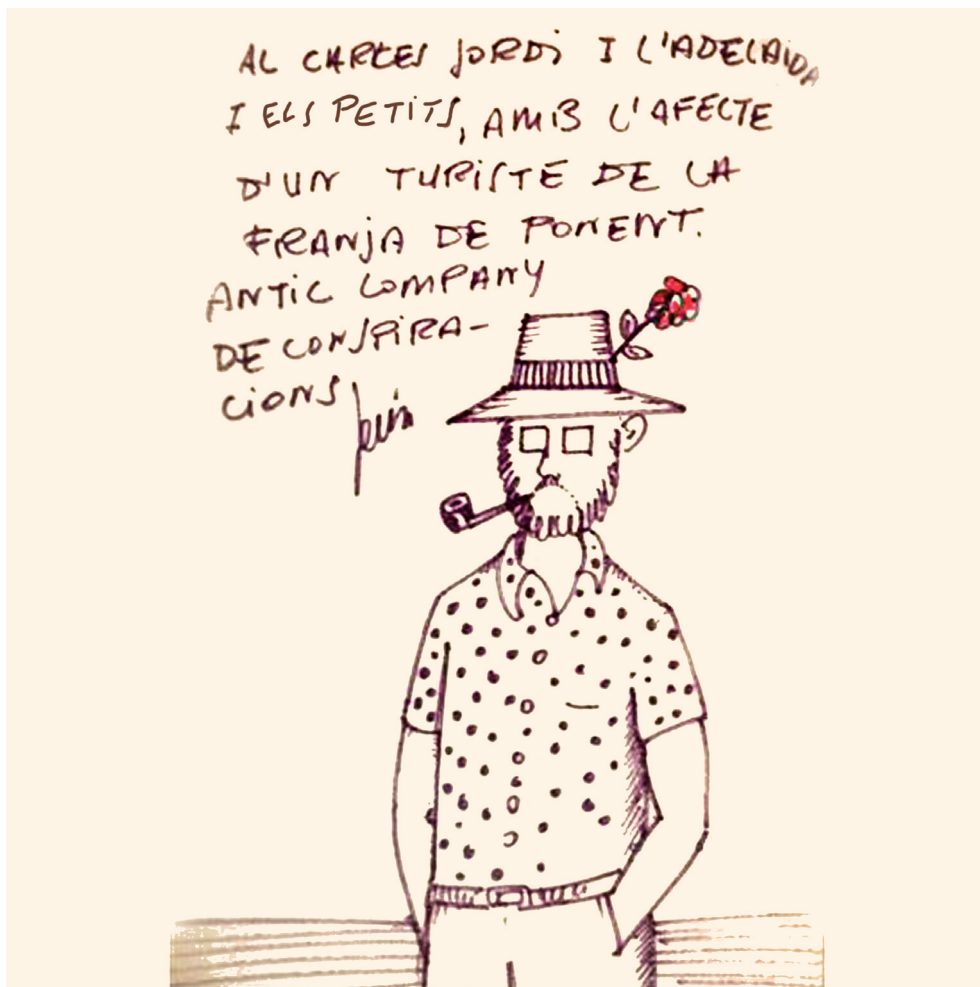
Finalment, he inclòs dins "Calaix de sastre" els dibuixos que no s'adeien als apartats anteriors, però que em semblaven significatius per mostrar el ric món moncadia: la caricatura del Xavi, el seu nebot, i la del seu inseparable gos Rom, paisatges ebrencs...

El llibre, doncs, recull un total de 150 dibuixos i dedicatòries que Moncada havia adreçat a gent ben diversa: persones relacionades amb el món editorial, escriptors, familiars... acompanyat cada un d'ells d'una breu nota explicativa que he redactat a fi de contextualitzar-los. Tant de bo que aquesta mostra pugui ajudar els lectors i lectores a conèixer millor tant la faceta plàstica de Jesús Moncada com el seu tarannà i, en definitiva, els permeti endinsar-se una mica més en el ric món moncadia.

Mercè BIOSCA

Dibuixos i caricatures

Autocaricatures

Dedicatòria adreçada a Carles-Jordi Guardiola, que durant molts anys fou el seu agent literari i editor, i a la seva família.

Històries de la mà esquerra i altres narracions. Barcelona: Edicions de la Magrana, 1981 (Les ales esteses, 6).

Dedicatòria adreçada a Josep Jové i a la seva família. Hi ha dues dates perquè el senyor Jové tenia per costum apuntar la data en què acabava de llegir els llibres, en aquest cas va acabar-lo el 19 de desembre de 1981.

Històries de la mà esquerra i altres narracions. Barcelona: Edicions de la Magrana, 1981 (Les ales esteses, 6).